

**พิพิธภัณฑ์แห่งการทรยศของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย**  
**(Museum Pengkhianatan PKI):**  
**สถานที่ ความทรงจำ วัตถุพยาน และการสังหารหมู่**

อรอนงค์ ทิพย์พิมล  
 สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

**บทคัดย่อ**

บทความนี้ศึกษาการนำเสนอความทรงจำจากมุมมองของทางการอินโดนีเซียเกี่ยวกับเหตุการณ์วันที่ 30 กันยายน ค.ศ. 1965 (เกสตาปู) ซึ่งเป็นโศกนาฏกรรมทางการเมืองครั้งใหญ่ในประเทศอินโดนีเซียผ่านวัตถุต่างๆ ที่นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์แห่งการทรยศของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย ณ กรุงจาการ์ตา รวมถึงสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ดังกล่าว และศึกษาว่าเรื่องเล่าและความทรงจำแบบทางการดังกล่าวนี้แตกต่างอย่างไรกับเรื่องเล่าในแบบอื่นๆ โดยศึกษาจากเอกสารและการลงพื้นที่เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ดังกล่าว การนำเสนอเรื่องเล่าในแบบของพิพิธภัณฑ์นี้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์กระแสหลักเกี่ยวกับเหตุการณ์เกสตาปู ซึ่งได้สร้างความชอบธรรมให้การสังหารหมู่สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์หลังการพยายามทำรัฐประหารประสบความสำเร็จล้มเหลว

แม้ว่าจะมีเรื่องเล่าจากความทรงจำและประจักษ์พยานจากมุมมองอื่นที่ขัดแย้งกับเรื่องเล่าในพิพิธภัณฑ์ แต่ประชาชนอินโดนีเซียส่วนใหญ่ยังคงเชื่อมั่นและยึดถือเรื่องเล่าที่ถูกนำเสนอในพิพิธภัณฑ์นี้ พิพิธภัณฑ์นี้ไม่ใช่แค่จัดแสดงสิ่งของหรือวัตถุที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เท่านั้น หากยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงนโยบายของรัฐอินโดนีเซียต่อการจัดการกับความเห็นต่างและความขัดแย้งทางการเมืองอย่างเด็ดขาด

**คำค้น:** พิพิธภัณฑ์แห่งการทรยศของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย, Museum Pengkhianatan PKI, พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย, เหตุการณ์เกสตาปู, Gestapu

## 1. บทนำ

ประเทศอินโดนีเซียเป็นหนึ่งในประเทศที่มีเหตุการณ์การสังหารหมู่ที่รุนแรงที่สุดแห่งหนึ่งในประวัติศาสตร์โลก เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันในชื่อขบวนการวันที่ 30 กันยายน ค.ศ. 1965 (Gerakan September Tiga puluh) หรือเรียกย่อๆ ว่าขบวนการเกสตาปู (Gestapu) บางครั้งก็ย่อเป็น G30S หลังเหตุการณ์วันที่ 30 กันยายนได้เกิดการสังหารหมู่ขึ้นในช่วงปลายปีค.ศ. 1965 - ค.ศ. 1966 มีการประเมินกันว่าตัวเลขผู้ที่ถูกสังหารอย่างน้อยที่สุด 500,000 ถึงมากกว่า 1 ล้านคน (Cribb, 1990, p. 14, Robison, 2018) หลังการสังหารหมู่ อินโดนีเซียถูกปกครองด้วยรัฐบาลอำนาจนิยมเป็นเวลากว่า 3 ทศวรรษ การสังหารหมู่ที่กระทำและได้รับการสนับสนุนโดยเจ้าหน้าที่รัฐดังกล่าวถูกให้ความหมายและสร้างความชอบธรรมผ่านสื่อต่างๆ มีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับเหตุการณ์เกสตาปู การสังหารหมู่ และการสร้างวาทกรรมกระแสหลักเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าวโดยรัฐอยู่จำนวนหนึ่ง รัฐอินโดนีเซียใช้สื่อทางการในการรณรงค์สร้างกระแสเกลียดชังขบวนการคอมมิวนิสต์ (Wieringa, 2003; Wieringa & Katjasungkana, 2019) สื่อภาพยนตร์ก็เป็นเครื่องมืออีกประเภทที่ทางการอินโดนีเซียใช้เพื่อเผยแพร่เรื่องเล่ากระแสหลักเกี่ยวกับเหตุการณ์เกสตาปู (Paramaditha, 2013) เครื่องมือต่างๆ เหล่านี้มีส่วนสำคัญในการสร้างความทรงจำทางสังคม (social memory) ให้แก่ชาวอินโดนีเซีย (ดูเพิ่มเติม Ashton, Brahmnatyo & Keaney, 2012; Heryanto, 1999; Tan, 2012; Van, 2019a; Van, 2019b)

ขบวนการเกสตาปูเป็นเหตุการณ์ที่มีกลุ่มนายทหารที่ใกล้ชิดกับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียพยายามทำการยึดอำนาจประเทศและเรียกกลุ่มตัวเองว่าขบวนการเกสตาปู นำโดยพลโทอุตุง ซัมซูรี (Untung Syamsuri) ผู้บัญชาการหน่วยจักราบิราวา (Cakrabirawa) ซึ่งเป็นหน่วยรักษาความปลอดภัยประธานาธิบดี ขบวนการดังกล่าวใช้สนามบินกองทัพอากาศฮาลิม เเปอร์ดานากูซุมะฮ์ (Halim Perdanakusumah) เป็นฐานปฏิบัติการ ช่วงประมาณตีสามของวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1965 ขบวนการดังกล่าวได้ทำการลักพาตัวนายพล 7 นายที่บ้านพัก มีนายพล 3 นาย ถูกสังหารเสียชีวิตที่บ้านพักของพวกเขาเองได้แก่ผู้บัญชาการทหารบก นายพลอะห์มัด ยานี (Ahmad Yani), พลตรีมีส ตีร์โตดาร์โม ฮาร์โยโน (Mas Tirtodarmo Haryono) และ

พลจัตวาโดนัลด์ อีซัค ปันจายตัน (Donald Isaac Pandjaitan) ในขณะที่อีก 3 นาย ถูกนำตัวไปในขณะที่ยังมีชีวิตได้แก่ พลตรีซูปริปโต (Soeprapto), พลตรีซิซอนโด ปาร์มัน (Siswondo Parman) และ พลจัตวาซูโตโย (Sutoyo) ส่วนเป้าหมายหลักของขบวนการนี้คือรัฐมนตรีประสานงานกระทรวงกลาโหมและความมั่นคงและเสนาธิการกองทัพ นายพลอับดุล ฮาริส นาซูตียน (Abdul Haris Nasution) หลบหนีการลักพาตัวไปได้ แต่ผู้ติดตามของเขาคืออ็อยโทเปร์ เรอ เต็นดีน (Pierre Tendean) ถูกจับตัวไป เนื่องจากผู้ลักพาตัวคิดว่าเขาคือนายพลอับดุล ฮาริส นาซูตียน (Roosa, 2006, p. 36, 40) และบุตรสาวของนายพลอับดุล ฮาริส นาซูตียนวัยห้าขวบชื่ออาเด อีร์มา ซูร์ยานี นาซูตียน (Ade Irma Suryani Nasution) ถูกยิงโดยกลุ่มผู้ก่อการและเธอเสียชีวิตในวันที่ 6 ตุลาคม ค.ศ. 1965 (Ricklefs, 2001) นายทหารและศพของนายทหารที่เสียชีวิตถูกนำไปยังบริเวณที่เรียกว่าลูบัง บัวยา (Lubang Buaya) ใกล้กับสนามบินกองทัพอากาศฮาลิม เปอร์ดานากูซุมะฮ์ ซึ่งที่นั่นนายพลที่เหลือถูกสังหารโดยการยิงและศพของทั้งหมดถูกทิ้งในบ่อน้ำร้างใกล้กับสนามบิน

เช้าวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1965 ขบวนการดังกล่าวได้ประกาศว่าสามารถควบคุมสถานีสื่อสารและได้คุมครองประธานาธิบดีซูการ์โนไว้ในที่ๆปลอดภัยแล้ว แต่ในวันเดียวกันนั้นเองมีกองกำลังที่นำโดยพลตรีซูฮาร์โต จากกองบัญชาการยุทธศาสตร์กองทัพบก (Army Strategic Command) มาปราบปรามขบวนการดังกล่าวและควบคุมสถานการณ์ไว้ได้ แม้กลุ่มขบวนการเกสตาปูจะไม่ประสบความสำเร็จในการทำรัฐประหาร แต่ก็ได้สังหารนายทหารผู้ใหญ่ 6 นาย และนายทหารผู้ติดตามอีก 1 นาย นอกจากนี้ที่จากร์ตาแล้วในชวากลางก็เกิดเหตุการณ์ในทำนองเดียวกันคือมีความพยายามจะยึดอำนาจการปกครองจากเจ้าหน้าที่รัฐ แต่ในที่สุดการพยายามทำรัฐประหารก็ล้มเหลวถูกปราบปรามเช่นเดียวกัน

แม้จะยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่าพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียมีส่วนรู้เห็นหรือเกี่ยวข้องกับความพยายามก่อรัฐประหารดังกล่าวหรือไม่ แต่พลตรีซูฮาร์โตและกลุ่มผู้ยึดอำนาจการปกครองประเทศหลังจากเหตุการณ์นั้นได้ประกาศว่าพรรคคอมมิวนิสต์เป็นผู้อยู่เบื้องหลังการกระทำดังกล่าว และนำไปสู่การกวาดล้างสมาชิกและผู้สนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์ ขบวนการวันที่ 30 กันยายน ค.ศ. 1965 นิยมเรียกกันโดยย่อในสังคมอินโดนีเซียว่าเกสตาปูและ

และ G30S/PKI (ย่อมาจาก Gerakan September Tiga puluh / Partai Komunis Indonesia) ซึ่งเป็นการระบุและตอกย้ำว่า พรรคคอมมิวนิสต์เป็นผู้กระทำในเหตุการณ์ดังกล่าว

ภายหลังจากเหตุการณ์เกสตาปู กองทัพอินโดนีเซียได้ร่วมกับองค์กรพันธมิตรต่างๆ เช่น องค์กรศาสนา, กลุ่มอินทพาลฝ่ายขวา ได้ทำการสังหารผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียทั่วทั้งประเทศ การกวาดล้างดำเนินไปตั้งแต่หลังเกิดเหตุการณ์เกสตาปูไม่นานนักจนถึงปีค.ศ. 1966 มีผู้ที่ถูกสังหารนับล้านคน นอกจากนี้ยังมีผู้ถูกจับกุมคุมขังโดยไม่มีการพิจารณาคดีจำนวนมาก ในเวลาต่อมาพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียถูกประกาศให้เป็นองค์กรที่ผิดกฎหมาย

การสร้างวาทกรรมและความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์เกสตาปู ถูกกระทำอย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการขึ้นสู่อำนาจของประธานาธิบดีซูฮาร์โตและการสังหารหมู่ดังกล่าว โดยวาทกรรมหลักนั้นคือ พรรคคอมมิวนิสต์เป็นผู้อยู่เบื้องหลังความพยายามก่อรัฐประหารและสังหารผู้นำกองทัพอย่างโหดเหี้ยม ยิ่งไปกว่านั้นการกระทำของพรรคคอมมิวนิสต์คือการทรยศต่อการปฏิวัติแห่งชาติอินโดนีเซีย รัฐบาลของซูฮาร์โตสร้างวาทกรรมและความทรงจำผ่านหลายสื่อ เช่น แบบเรียนประวัติศาสตร์, หนังสือประวัติศาสตร์, ภาพยนตร์, การสถาปนาวันปัญญาสีลาอันศักดิ์สิทธิ์ คือวันที่ 1 ตุลาคม (McGregor, 2002) และพิพิธภัณฑ์แห่งการทรยศของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย (Museum Pengkhianatan PKI) (Sushartami & Ristiawan, 2018)

ในปีค.ศ. 1968 มีการตีพิมพ์หนังสือเรื่อง Tragedi Nasional Percobaan Kup G30s/PKI di Indonesia (โศกนาฏกรรมแห่งชาติ การพยายามทำรัฐประหาร ขบวนการวันที่ 30 กันยายน/พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย) โดย นูโกรโฮ โนโตชูซันโต (Nugroho Notosusanto) และอิสมาอิล ซาเลฮ์ (Ismail Saleh) หนังสือเล่มนี้เป็นหลักฐานชิ้นแรกๆ ที่อธิบายและสร้างเรื่องเล่าหลักเกี่ยวกับเหตุการณ์เกสตาปูและเป็นต้นแบบของหนังสือประวัติศาสตร์และแบบเรียนในการเขียนถึงเหตุการณ์เกสตาปู (Adam, 2018, p. 15) นอกจากนั้นทางการอินโดนีเซียยังสร้างเรื่องเล่าและความทรงจำผ่านภาพยนตร์เรื่อง Pengkhianatan G30S/PKI (การทรยศของพรรคคอมมิวนิสต์

อินโดนีเซีย) กำกับโดย อารีฟิน นูร์ (Arifin C. Noer) ในยุคระเบียบใหม่เด็กนักเรียนอินโดนีเซียต้องชมภาพยนตร์เรื่องนี้เป็นภาคบังคับ ยิ่งไปกว่านั้นจะมีการฉายภาพยนตร์เรื่องนี้ทางโทรทัศน์เมื่อถึงวันที่ 30 กันยายนด้วย ทั้งหนังสือและภาพยนตร์ประสบความสำเร็จในการสร้างความทรงจำทางสังคมเกี่ยวกับเหตุการณ์เกสตาปูในประเทศอินโดนีเซียจนถึงปัจจุบัน (Heryanto, 2006)

พิพิธภัณฑสถานแห่งการทรมานของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียถูกสร้างขึ้นเพื่อสร้างความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าว เพื่อรำลึกถึงการกระทำอันโหดร้ายป่าเถื่อนของกลุ่มผู้ก่อการที่พยายามจะทำรัฐประหารและได้จับตัวนายทหาร 7 นายและได้สังหารทั้ง พิพิธภัณฑสถานนี้ตั้งอยู่ที่ถนนรายา ป็อนดีอก เกอเด (Jalan Raya Pondok Gede), ลูบัง บัวยา (Lubang Buaya), จีปายุง (Cipayung) จากการคาดคะเนวันออก ประธานาธิบดีซูฮาร์โตเป็นประธานในพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1992 พิพิธภัณฑสถานนี้ได้สร้างขึ้นในบริเวณสถานที่ซึ่งเป็นที่เกิดเหตุ เนื้อหาเรื่องราวที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าวซึ่งระบุว่ากลุ่มผู้ก่อการคือสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย ตลอดจนถึงเล่าเรื่องวันเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวที่ขัดแย้งกับเรื่องเล่าและความทรงจำของคนกลุ่มอื่นที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ นอกจากนี้ พิพิธภัณฑสถานยังได้นำเสนอบทบาทของทหารในประวัติศาสตร์ชาติอินโดนีเซีย จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์กองทัพอินโดนีเซีย นอกจากพิพิธภัณฑสถานแล้ว ในบริเวณใกล้เคียงกันยังมีสิ่งก่อสร้างอื่นๆ คืออนุสาวรีย์ปัญญาศึลาอันศักดิ์สิทธิ์ (Monumen Pancasila Sakti) ซึ่งเปิดอย่างเป็นทางการในปีค.ศ. 1969 หลังจากนั้นพิพิธภัณฑสถานปัญญาศึลาอันศักดิ์สิทธิ์ (Museum Pancasila Sakti) เปิดอย่างเป็นทางการในปีค.ศ. 1982 แล้วจึงตามมาด้วยพิพิธภัณฑสถานแห่งการทรมานของพรรคคอมมิวนิสต์ในปีค.ศ. 1992

## 2. สถานที่ วัตถุประสงค์ และการสร้างความทรงจำผ่านพิพิธภัณฑสถานแห่งการทรมานของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย

พิพิธภัณฑสถานแห่งการทรมานของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียได้จัดแสดงจำลองเหตุการณ์ก่อน ระหว่างและหลังวันที่ 30 กันยายน ค.ศ. 1965 และได้นำวัตถุพยานซึ่งเป็นสิ่งที่หลงเหลือจากเหตุการณ์ดังกล่าวมาจัดแสดงด้วย เพื่อตอกย้ำ และส่งเสริมคำอธิบายแบบทางการ เกี่ยวกับการกระทำของพรรค

คอมมิวนิสต์อินโดนีเซียในเหตุการณ์เกสตาปู พิพิธภัณฑสถานตั้งอยู่ ณ บริเวณที่เกิดเหตุการณ์จริง คือบริเวณที่เรียกว่าลูบัง บัวยา จึงถูกเรียกอีกชื่อว่า พิพิธภัณฑสถานลูบัง บัวยา นอกจากนี้พิพิธภัณฑสถานยังมีชื่อเรียกอื่นอีกคือพิพิธภัณฑสถานปิญาจีสลาอันศักดิ์สิทธิ์ (อันที่จริงพิพิธภัณฑสถานปิญาจีสลาอันศักดิ์สิทธิ์เกิดก่อน แต่หลังจากพิพิธภัณฑสถานแห่งการทรยศของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียเปิดอย่างเป็นทางการ คนก็มักจะเรียกปนๆ กัน) จากการที่รัฐบาลของซูฮาร์โตประกาศให้วันที่ 1 ตุลาคม เป็นวันพิทักษ์ปิญาจีสลา โดยถือเอาการ “สละชีวิต” ของนายทหารทั้ง 7 นายเป็นการสละชีวิตเพื่อพิทักษ์ปิญาจีสลาอันเป็นอุดมการณ์หลักของประเทศ

เมื่อเดินเข้าประตูรั้วใหญ่ไป พิพิธภัณฑสถานจะแบ่งเป็น 2 ฝั่ง ทางซ้ายมือจะเป็นลานโล่งกว้าง เป็นที่ตั้งของอนุสาวรีย์อนุสาวรีย์ปิญาจีสลาอันศักดิ์สิทธิ์ ที่มีรูปปั้นจำลองนายทหารทั้ง 7 นายที่เสียชีวิตจากการถูกกลุ่มผู้ก่อการพยายามทำรัฐประหารสังหาร รูปปั้นมีขนาดใหญ่ ด้านหลังเป็นรูปปั้นการูด้า (Garuda หรือ ครุฑ) ขนาดใหญ่ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของประเทศอินโดนีเซีย และที่ฐานของรูปปั้นที่ฐานเป็นภาพแกะสลักนูนต่ำ บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชาติอินโดนีเซียที่เกี่ยวข้องกับความเลวร้ายของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียตั้งแต่เหตุการณ์ที่เมืองมาติยูน (Madiun) ในปีค.ศ. 1948 จนถึงเหตุการณ์เกสตาปู และการล้มล้างขบวนการคอมมิวนิสต์ ที่สำคัญคือมีภาพสลักที่อธิบายเรื่องเล่าหลักของทางการอินโดนีเซียคือขบวนการเกสตาปูได้รับการหนุนหลังโดยพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย และกลุ่มขบวนการผู้หญิงอินโดนีเซีย (Gerakan Wanita Indonesia) หรือ Gerwani ซึ่งเป็นองค์กรภายใต้ร่มของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย ในวันเกิดเหตุสมาชิกของ Gerwani ได้มีส่วนร่วมด้วยการทำการลอบลู่ดุมินเกียรตินายทหารทั้ง 7 นายที่ถูกสังหารด้วยการเปลือยกายและเดินร่ำต่อหน้าพวกเขา ก่อนจะฉีกตัวด้วยมีดโกน คิวักลูกตาออกมา ตัดอวัยวะเพศ และทิ้งศพนายทหารทั้งหมดลงในบ่อน้ำร้าง (Wieringa, 2002, p. 201)



รูปที่ 1 อนุสาวรีย์ปญงศีลาอันศักดิ์สิทธิ์ (ถ่ายโดย อรอนงค์ ทิพย์พิมล)



รูปที่ 2 ฐานของอนุสาวรีย์ปญงศีลาอันศักดิ์สิทธิ์ที่บรรยายพฤติกรรมของสมาชิก Gerwani (ถ่ายโดย อรอนงค์ ทิพย์พิมล)

ปัญญาศึลาถูกเสนอโดยประธานาธิบดีซูการ์โนให้เป็นหลักการร่วมกันของชาติอินโดนีเซียที่มีความแตกต่างหลากหลายทั้งทางเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ไปจนความคิดทางการเมือง ปัญญาศึลาประกอบไปด้วยหลักการ 5 ข้อ ได้แก่ 1. นับถือพระเจ้าองค์เดียว 2. เชื้อมั่นในมนุษยนิยม 3. เชื้อมั่นในเอกภาพของชาติ 4. เชื้อมั่นในประชาธิปไตย 5. เชื้อมั่นในสังคมที่ยุติธรรมสำหรับทุกคน นับว่าเป็นความชาญฉลาดของซูการ์โนที่เสนอหลักปัญญาศึลาเพื่อประนีประนอมกลุ่มต่างๆ ในอินโดนีเซียที่มีความแตกต่างหลากหลายอย่างมาก ปัญญาศึลามีความสำคัญและถูกวางให้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกับของชาวอินโดนีเซีย อย่างไรก็ตาม หลังจากนั้นปัญญาศึลาถูกให้ความหมายและเพิ่มความสำคัญมากยิ่งขึ้นในยุคระเบียบใหม่ภายใต้ซูฮาร์โต ยิ่งไปกว่านั้นปัญญาศึลายังถูกใช้เพื่อควบคุมการเคลื่อนไหวต่อต้านทางการเมืองด้วย

ถัดไปจากอนุสาวรีย์จะมีบ่อน้ำร้อนจำลองซึ่งเป็นสถานที่ที่ศพของนายทหารทั้ง 7 ถูกทิ้งลงไป ช่างๆ บ่อน้ำร้อนเป็นการจำลองเหตุการณ์ก่อนและหลังวันที่ 30 กันยายน ค.ศ. 1965 โดยสร้างเป็นหุ่นขี้ผึ้งขนาดเท่าคนจริง เช่น จำลองการประชุมของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย การฝึกอาสาสมัครของพรรคคอมมิวนิสต์ที่ลูบัง บัวยา ช่วงตั้งแต่วันที่ 5 กรกฎาคม จนถึงวันที่ 30 กันยายน ค.ศ. 1965 การลักพาตัวนายพลอะห์มัด ยานี การเข้าไปยึดอำนาจในสถานที่ราชการต่างๆ ในเกาะชวา นอกเหนือจากจากร์ตา และการเข้าควบคุมความสงบเรียบร้อยที่สนามบินฮาติม เปอร์ดานากูซูมา วันที่ 2 ตุลาคม ค.ศ. 1965 และการกู้ร่างของนายทหารที่เสียชีวิตจากบ่อน้ำร้อน วันที่ 4 ตุลาคม ค.ศ. 1965





รูปที่ 3 บ่อน้ำร้างจำลอง (ถ่ายโดย อรอนงค์ ทิพย์พิมล)



รูปที่ 4 หุ่นขี้ผึ้งจำลองปฏิบัติการของกลุ่มผู้ต้องการทำรัฐประหารและใช้ความรุนแรงต่อเจ้าหน้าที่รัฐ  
(ถ่ายโดย อรอนงค์ ทิพย์พิมล)

อีกฝั่งหนึ่งจะเป็นอาคารพิพิธภัณฑ์มีสองชั้นติดเครื่องปรับอากาศ ภายในพิพิธภัณฑ์ค่อนข้างมืด ไฟสลัว อุณหภูมิเย็นฉ่ำ เจียบสงบ มีกลิ่นเหม็นอับๆ และอาคารค่อนข้างเก่าทำให้บรรยากาศดูขลังและวังเวง พิพิธภัณฑ์จัดแสดงโดยทำเป็นหุ่นจำลองสามมิติอยู่ในกรอบกระจก เล่าลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของประเทศอินโดนีเซียที่ทหารอินโดนีเซียมีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ประมาณ 34 เหตุการณ์ (Tabina & Purbasari, 2021) และมีคำอธิบายเหตุการณ์อยู่ด้านหน้าของกระจก



รูปที่ 5 ทางเข้าพิพิธภัณฑ์แห่งการทศของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย  
(ถ่ายโดย อรอนงค์ ทิพย์พิมล)



รูปที่ 6 หุ่นจำลองสามมิติในเหตุการณ์การจำลองที่เมืองมาติยูนในปีค.ศ. 1948

(ถ่ายโดย อรอนงค์ ทิพย์พิมล)

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์เกสตาปู มีการจัดแสดงจำลองเหตุการณ์การลักพาตัวนายทหารทั้งหมด รูปภาพของบรรดาผู้ก่อการในเหตุการณ์ดังกล่าว รูปภาพทั้งส่วนตัวและครอบครัวของผู้ถูกสังหาร และเอกสารอื่นๆ เช่น ภาพและข่าวจากหนังสือพิมพ์ที่รายงานเกี่ยวกับเหตุการณ์เกสตาปู



รูปที่ 7 หุ่นจำลองสามมิติในเหตุการณ์การลักพาตัวนายทหารโดยผู้ก่อการขบวนการเกสตาปอ  
(ถ่ายโดย อรอนงค์ ทิพย์พิมล)



รูปที่ 8 ภาพการกู้ร่างนายทหารจากบ่อน้ำ (ถ่ายโดย อรอนงค์ ทิพย์พิมล)

จุดที่ถือว่าเป็นไฮต์ไลท์ของพิพิธภัณฑ์นี้คือ “ห้องเสื้อผ้าและคราบเลือด” (Ruang Pakaian dan Bekas Darah) อยู่บริเวณห้องโถงของชั้นล่าง จากประตูทางเข้าห้องเสื้อผ้าและคราบเลือดนี้จะอยู่ทางซ้ายมือ และทิศทางการเดินชมพิพิธภัณฑ์ออกแบบให้ผู้ชมต้องเดินตามและห้องเสื้อผ้าและคราบเลือดเป็นห้องสุดท้าย เป็นความตั้งใจของผู้ออกแบบที่ต้องการให้ผู้ไปเยี่ยมชมได้เห็นวัตถุสิ่งของเหล่านั้นหลังจากที่ส่วนอื่นๆ จัดแสดงวีรกรรมของกองทัพอินโดนีเซีย ในขณะที่เดียวกันก็ประณามและกล่าวโทษพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย ห้องเสื้อผ้าและคราบเลือดเป็นห้องที่จัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ส่วนตัว และเสื้อผ้าที่เปื้อนเลือดของนายทหารที่พวกเขาสวมใส่ในวันที่เสียชีวิต นอกจากนี้ยังมีข้าวของของนายทหารที่เสียชีวิตจากเหตุการณ์ในช่วงเวลาเดียวกันที่เมืองยอกยาคาร์ตาด้วย และยังมีวัตถุอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์เกสตาปู เช่นวิทยุที่พลตรีซูฮาร์โตใช้ในการนำปฏิบัติการปราบปรามขบวนการเกสตาปู และอุปกรณ์ที่ช่วยมศพนายทหารขึ้นมาจากบ่อน้ำ (Damn, 2017, p. 111)



รูปที่ 9 ชุดเปื้อนเลือดของนายทหารที่ถูกสังหารที่จัดแสดงใน “ห้องเสื้อผ้าและคราบเลือด”

(ถ่ายโดย อรอนงค์ ทิพย์พิมล)

นอกจากการกล่าวโทษพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียในเหตุการณ์ เกสตาปูแล้ว พิพิธภัณฑ์แห่งการทศพของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียยัง ได้อธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อื่นๆ ไปในลักษณะกล่าวโทษพรรค คอมมิวนิสต์เช่นกัน ตัวอย่างเช่น หลังการประกาศเอกราชของประธานาธิบดี ซูการ์โนในวันที่ 17 สิงหาคม ค.ศ. 1945 พลพรรคขบวนการคอมมิวนิสต์ได้เริ่ม ก่อการจลาจลอำนาจการปกครองประเทศ จนกระทั่งวันที่ 8 ตุลาคม ค.ศ. 1945 ขบวนการคอมมิวนิสต์เรื่องปฏิบัติการทำการสังหารเจ้าหน้าที่รัฐและโจมตีที่ ว่าการอำเภอ แต่ปฏิบัตินั้นล้มเหลว

พิพิธภัณฑ์ดังกล่าวถือว่าประสบความสำเร็จในด้านการสร้างความ ทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์เกสตาปู นำเสนอภาพความโหดร้ายและความรุนแรง ที่กระทำโดยพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย และไม่เพียงเท่านั้นหากยังประสบความสำเร็จในการเชิดชูกองทัพอินโดนีเซียในฐานะวีรบุรุษแห่งชาติ ผู้ซึ่งพิทักษ์ ปกป้องประเทศชาติและประชาชนชาวอินโดนีเซียจากสิ่งเลวร้ายที่ต้องการ ทำลายชาติ มีผู้ที่ได้เข้าไปชมพิพิธภัณฑ์ได้ถ่ายทอดประสบการณ์เรื่องราวที่นำ เสนอในพิพิธภัณฑ์ในบล็อก เว็บบอร์ด รวมถึงคลิปวิดีโอต่างๆ เผยแพร่ในช่องทาง ดิจิทัล เช่นในยูทูป เฟสบุ๊ค เป็นต้น ซึ่งการนำเสนอดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นตาม แบบเรื่องเล่าของทางการซึ่งเป็นความทรงจำร่วมของสังคมอินโดนีเซีย (Ikhwan, Yulianto and Patahita, 2019, p. 7)

### 3. ความทรงจำ เรื่องเล่า ที่แตกต่างจากฉบับทางการ

แม้ว่าการสร้างวาทกรรม ความทรงจำ และเรื่องเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์ เกสตาปูแบบฉบับทางการจะครองอำนาจนำในสังคมอินโดนีเซียผ่านทุกเครื่องมือของรัฐ และหยั่งรากลึกจนถึงปัจจุบัน แต่ไม่ได้หมายความว่าความทรงจำ แบบอื่น เรื่องเล่าแบบอื่นเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าวไม่มีอยู่เลย ตั้งแต่หลังเกิด เหตุการณ์ไม่นานนัก ในปีค.ศ. 1971 นักวิชาการต่างชาติ ได้แก่ Benedict R. Anderson และ Ruth T. McVey ได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง A Preliminary Analysis of the 1 October 1965, Coup in Indonesia วิเคราะห์เหตุการณ์ เกสตาปูจากมุมมองที่ไม่ได้เป็นไปในทางเดียวกับรัฐบาลของซูฮาร์โต แต่มองว่า เป็นผลของความขัดแย้งภายในกองทัพเอง (Anderson & McVey, 1971) ผลคือ Benedict R. Anderson ตีตแบล็กลิสต์ห้ามเข้าประเทศอินโดนีเซีย

นอกจากนี้ยังมีงานของนักวิชาการต่างๆ ที่ตั้งคำถามกับเรื่องเล่าหลักหรือประวัติศาสตร์กระแสหลักของรัฐบาลอินโดนีเซีย เช่น งานของ Robert Cribb (1990), John Roosa (2006), Ariel Heryanto (2006), Douglas Kammen and Katherine E. McGregor (2012) และ Annie Pohlman (2019) เป็นต้น

ภายใต้ยุคระเบียบใหม่ แม้ผู้คนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รู้เห็นเหตุการณ์ตลอดจนผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองดังกล่าวต่างจดจำเหตุการณ์ดังกล่าวได้ แต่หากเป็นความทรงจำที่ไม่สอดคล้องกับทางการก็จะไม่ได้รับอนุญาตให้มีที่ทางในสังคม ไม่สามารถที่จะมีการพูดถึงเรื่องเล่าแบบอื่นๆ อย่างเป็นทางการได้ บรรดาอดีตนักโทษและครอบครัวยังคงถูกตีตราว่าเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย ซึ่งก่อให้เกิดการเลือกปฏิบัติจากคนในสังคมทั้งในทางกฎหมายและทางปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ผู้ที่เคยถูกคุมขังแม้เมื่อได้รับการปล่อยตัวแล้วแต่ในบัตรประชาชนก็จะระบุว่า เป็น “อดีตคอมมิวนิสต์” ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพบางอย่างได้ และคนในชุมชนก็ยังคงมีความรู้สึกรังเกียจ เกลียดชัง และถูกล้อเลียน ดุด่า ไปจนถึงถูกทำร้ายร่างกาย ดังที่ปรากฏในภาพยนตร์สารคดีหลายเรื่อง แม้ว่าเรื่องเล่าแบบฉบับอื่นๆ จะไม่มีที่ทางอย่างเป็นทางการในสังคมอินโดนีเซีย แต่เรื่องเล่าเหล่านั้นไม่ได้สูญสลายไป หากแต่ถูกเล่าในครอบครัว ในกลุ่มมิตรสหาย ตลอดจนคนที่พวกเขาไว้วางใจ และถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบงานวรรณกรรม (Taum, 2015)

หลังการล่มสลายของยุคระเบียบใหม่ มีการเคลื่อนไหวขององค์กรต่างๆ เพื่อเปิดเผยข้อมูลจากฝั่งของผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของการกวาดล้างขบวนการคอมมิวนิสต์หลังเหตุการณ์เกสตอปูออกมามากมาย ทั้งจากภายในและภายนอกประเทศอินโดนีเซีย มีการเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับผู้ที่ถูกสังหารหมู่ ผู้ที่ถูกจองจำ ทำร้ายร่างกายและจิตใจ ยึดบ้านและที่ดิน และการละเมิดสิทธิมนุษยชนในรูปแบบอื่นๆ มีองค์กรที่เกิดจากบรรดาผู้ที่เคยถูกคุมขังได้รวมกันก่อตั้งขึ้นมามากมาย เช่น สมาคมเหยื่อของยุคระเบียบใหม่ (Paguyuban Korban Orde Baru) หรือ Pakorba, มูลนิธิวิจัยเหยื่อการถูกสังหารปี ค.ศ. 1965/66 (Yayasan Penelitian Korban Pembunuhan 1965/66) หรือ YPKP, สถาบันต่อสู้และฟื้นฟูเหยื่อจากยุคระเบียบใหม่ (Lembaga Perjuangan dan Rehabilitasi Korban Rezim Orde Baru) หรือ LPKRPB องค์กรต่างๆ เหล่านี้

ได้ทำการไปชุดหลุมฝังศพที่เชื่อว่าเป็นสถานที่ฝังศพของผู้ที่สังหารหมู่ในช่วงหลังเกิดเหตุการณ์เกสตาปู (Sukanta, 2015, p. 8) แต่การไปชุดหลุมฝังศพในบางครั้งก็ถูกขัดขวางจากองค์การศาสนาในพื้นที่เช่นที่เมืองวอนอซอบอ (Wonosobo) เกาะชวา ที่ไม่ต้องการให้มีการรื้อฟื้นหรือพุดถึงผู้ที่ถูกสังหาร

นอกจากนี้การส่งเสียงให้กับเหยื่อที่เคยถูกบังคับให้เย็บมากกว่า 3 ทศวรรษปรากฏในหลายรูปแบบทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น งานวิจัย งานวรรณกรรม นวนิยาย เรื่องสั้น สื่อภาพยนตร์ ละครเวที และการจัดแสดงศิลปะ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ผลงานของปุตู โอคา ซูกันตา (Putu Oka Sukanta) เขียนนวนิยายตีพิมพ์ในปีค.ศ. 1999 เรื่อง Merajut Harkat (Knitting with Dignity) เกี่ยวกับการคุมขังนักโทษการเมืองในยุคระเบียบใหม่ และในค.ศ. 2012 ผลงานของปุตูเช่นกันเรื่อง Istana Jiwa: Langkah Perempuan di Celah Aniaya (Soul Palace: Women's Step in the Gap of Persecution) ซึ่งพุดถึงการต่อสู้ในชีวิตประจำวันอย่างยากลำบากของผู้หญิงที่ต้องสูญเสียสามีไปจากการถูกสังหารเนื่องจากถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์

ในปีค.ศ. 2005 สถาบันความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ (Lembaga Kreatifitas Kemanusiaan) ถูกก่อตั้งขึ้น สถาบันนี้ได้ผลิตหนังสือ สารคดี และภาพยนตร์สารคดีเกี่ยวกับเหยื่อของเหตุการณ์ช่วงปีค.ศ. 1965/66 ออกมาจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีภาพยนตร์สารคดีที่สร้างเกี่ยวกับเหตุการณ์เกสตาปู เหยื่อผู้ถูกสังหาร และแม้กระทั่งตัวผู้ลงมือสังหารเอง ที่ผลิตโดยคนต่างชาติ เช่น ภาพยนตร์เรื่อง The Shadow Play ปีค.ศ. 2001 โดย Hilton Cordell Australia, An Indonesia Tragedy, 40 Years of Silence โดยโรเบิร์ต เลอเมลสัน (Robert Lemelson) ปีค.ศ. 2012, TV Al-Jazeera เรื่อง Program 101 East Indonesia's Killing Fields โดย สเต็ป แพลสเซิน (Step Vaessen), The Act of Killing (2012) และ The Look of Silence (2014) โดยโจซัว โอเพินไฮเมอร์ (Josua Openheimer) นอกจากนี้ยังมีภาพยนตร์สารคดีที่สร้างโดยชาวอินโดนีเซียเอง เช่น Pulau Buru Tanah Air Beta ปีค.ศ. 2016 โดย ราหุง นาซุตียน (Rahung Nasution)

สื่อดิจิทัลก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ถูกใช้เพื่อเผยแพร่หรือนำเสนอเสียงที่ไม่เคยถูกได้ยินมาก่อน มีผู้นำคลิปวิดีโอในรูปแบบต่างๆ ทั้งแบบสารคดี ภาพยนตร์สั้น หรือหุ่นกระบอก เป็นต้น



ลำดับที่	ชื่อเรื่อง	ผู้กำกับ/ผู้ผลิต	รูปแบบ
1	Mwathirika	Papermoon Puppet Theater	หุ่นกระบอก
2	r.i.	Kotak Hitam Forum	สารคดี
3	Yang Bertanah Air, Tidak Bertanah	Kartika Pratiwi	สารคดี
4	Mia Bustam	Kotak Hitam Forum	สารคดี
5	Memori tentang Buru	Kotak Hitam Forum	สารคดี
6	Dance of Missing Body	Kotak Hitam Forum	สารคดี
7	Lekra: Gerakan Kebudayaan	Kotak Hitam Forum	สารคดี
8	Pelukis Rakyat, Lekra dan Tregedi	Kotak Hitam Forum	สารคดี
9	Jembatan Bacem	Yayasan Wiludiharta/ELSAM	สารคดี
10	Masean's Message	Dwitra T Aryana	สารคดี
11	The Look of Silence	Joshua Oppenheimer	สารคดี
12	The Act of Killing	Joshua Oppenheimer	สารคดี
13	Para Korban Membongkar Sejarah	Asian Calling/TempoTV/KBR 68H	สารคดี
14	Daulat Petani Ala Mbah Suko	Asian Calling/TempoTV/KBR 68H	สารคดี
15	Perempuan Bekas Tahanan 1965 Melawan Lupa	Asian Calling/TempoTV/KBR 68H	สารคดี
16	Api Kartini	Kotak Hitam Forum	สารคดี
17	Mass Grave	Lexy Rambadetta	สารคดี
18	Road to Justice	Lexy Rambadetta	สารคดี
19	Efek Teror Pembunuhan Massal 1965	Hilmar Farid/Javin TV	สารคดี
20	Noda Lelaki di Dada NOma	Papermoon Puppet Theater	หุ่นกระบอก
21	Setjangkir Kopi dari Playa	Papermoon Puppet Theater	หุ่นกระบอก
22	Surat dari Praha	Angga D Sasongko	ภาพยนตร์

ตารางที่ 1 รายการสื่อมัลติมีเดียที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์เกสตาปอที่ไม่สอดคล้องกับวาทกรรมของรัฐที่เผยแพร่ในช่องทางยูทูบ ข้อมูลจาก Ikhwan, Yulianto and Patahita, 2019, p. 9.



สถานที่พยานด้วย ไม่ใช่แค่สิ่งของในพิพิธภัณฑ์ที่สร้างความทรงจำให้แก่ผู้ไปชมพิพิธภัณฑ์ หากแต่สถานที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ก็บรรจุความหมายอันทรงพลังให้ผู้เข้าชมเช่นกัน แม้ยังไม่ต้องเห็นสิ่งที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์เพียงแค่เห็นหรือผ่านสถานที่แห่งนี้ คนก็จะระลึกได้ทันทีว่าเป็นสถานที่เกิดเหตุการณ์สังหารบรรดานายทหารโดยพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย นายทหารซึ่งเป็นผู้มีบุญคุณและเสียสละเพื่อประเทศชาติ

พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ยังทำหน้าที่ส่งเสริมวาทกรรมหลักที่ผลิตโดยรัฐอินโดนีเซียในช่วงยุคระเบียบใหม่เกี่ยวกับเหตุการณ์เกสตาปูและ “การกระทำอันโหดเหี้ยมของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย” อันนำไปสู่การสังหารหมู่ที่โหดร้ายที่สุดเหตุการณ์หนึ่งในประวัติศาสตร์ของประเทศอินโดนีเซีย และวาทกรรมนี้ยังคงครอบงำสังคมอินโดนีเซียกระแสหลักจนถึงปัจจุบัน ชาวอินโดนีเซียที่กำเนิดและเติบโตหลังเหตุการณ์ขบวนการเกสตาปู หลังจากการกวาดล้างสมาชิกพรรคและผู้สนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย และหลังจากพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียและการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ถูกประกาศเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย ยังคงเชื่อว่าวาทกรรมดังกล่าว เชื่อว่าพรรคคอมมิวนิสต์เป็นผู้ทรยศประเทศชาติ เป็นภัยอันตรายอันใหญ่หลวงของชาติ และการได้รับการลงโทษแบบที่เกิดขึ้นนั้นสมควรและสาสมแล้ว

## อ้างอิง

### ภาษาอังกฤษ

- Anderson, Benedict R. and McVey, Ruth T. (1971). A Preliminary Analysis of the 1 October 1965, Coup in Indonesia, Interim Reports Series. Ithaca, New York: Cornell Modern Indonesia Project.
- Ashton, Paul, Brahmantyo, Kresno and Keaney, Jaya. (2012). “Renewing the New Order?: Public History in Indonesia.” *Public History Review*, Vol 19: 83-106.
- Cribb, Robert, (ed.) (1990). *The Indonesian Killings of 1965-1966: Studies from Java and Bali*. Centre of Southeast Asian Studies, Monash University.
- Heryanto, Ariel. (1999). “Where Communism Never Dies: Violence, Trauma and Narration in the Last Cold War Capitalist Authoritarian State.

- .” *International Journal of Cultural Studies*, Volume 2(2): 147-177.
- Heryanto, Ariel. (2006). *State Terrorism and Political Identity in Indonesia: Fatally Belonging*. London and New York: Routledge.
- Ikhwan, Hakimul, Yulianto, Vissia Ita and Parahita, Gilang Desti. (2019). “The Contestation of Social Memory in the New Media: A Case Study of the 1965 Killings in Indonesia.” *Australian Journal of South-East Asian Studies*, 12(1), 3-16.
- Kammen, Douglas and McGregor, Katherine E. (2012). *The Contours of Mass Violence in Indonesia, 1965-1968*. Singapore: NUS Press.
- Pohlman, Annie. (2019). “Sexual Slavery, Enforced Prostitution, and Forced Marriage as Crimes against Humanity during the Indonesian Killings of 1965-66.” In *The International People’s Tribunal for 1965 and the Indonesian genocide*. (pp. 96-114) Edited by Saskia E. Wieringa, Jess Melvin and Annie Pohlman. New York, United States: Routledge.
- McGregor, Katherine E. (2002). “Commemoration of 1 October, “Hari Kesaktian Pancasila”: A Post Mortem Analysis?.” *Asian Studies Review* 26(1): 40-72.
- Paramaditha, I. (2013). “Tracing Fictions in the Act of Killing.” *Film Quarterly*, 67(2): 44-49.
- Ricklefs, M. C. (2001). *A History of Modern Indonesia since c. 1200*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Robison, Geoffrey B. (2018). *The Killing Season: A History of the Indonesian Massacres, 1965-66*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Roosa, John. (2006). *Pretext for Mass Murder: The September 30th Movement and Suharto’s Coup d’état in Indonesian*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Sushartami, Wwik and Ristiawan, Raden Rucitarahma. (2018). “The Well of Truth: Managing Authenticity in the Pancasila Sakti Monument.”

- Asian Journal of Tourism Research, Vol. 3, No. 1, June 2018: 188-208.
- Tabina, Yiesha and Purbasari, Mita. (2021). "Visualizing G30S/PKI Tragedy through Interactive Projector Media at Monument Pancasila Sakti." *Ultimart: Jurnal Komunikasi Visual* Vol 14 No. 2, December 2021: 150-159.
- Tan, Lena. (2012). Indonesian National Security during the Suharto New Order (1965-1998): the Role of Narrative of Peoplehood and the construction of Danger." *New Zealand Journal of Asian Studies* 14, 1 (June 2012): 49-70.
- Taum, Yoseph Yapi. (2015). "Collective Indonesian Memories of the 1965 Tragedy during New Order Regime." *Proceeding of the 3rd Literary Studies Conference, the 1965 Coup in Indonesia: Questions of Representation 50 Years Later, 21-22 October 2015, hosted by English Letters Department, Graduate Program in English Language Studies, Universitas Sanata Dharma, Yogyakarta, Indonesia.*
- Van, Michael G. (2019). "Suharto's Shadow Still Lingers in Indonesian Museums: "New Order" History is a Sensitive Topic as Indonesia's presidential Election Approaches." *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2019/02/suhartos-shadow-still-lingers-in-indonesian-museums/>
- Van, Michael G. (2019). "Murder, Museums, and Memory: Cold War Public History in Jakarta, Ho Chi Minh City, and Phnom Penh." In Jacob, Frank (ed.). *Genocide and Mass Violence in Asia*. Berlin and Boston: Walter de Gruyter GmbH.
- Wieringa, Saskia. (2002). *Sexual Politics in Indonesia*. The Hague, Netherlands: Palgrave Macmillan for the Institute of Social Studies.
- Wieringa, Saskia. (2003). "The Birth of the New Order State in Indonesia: Sexual Politics and Nationalism." *Journal of Women's History*, Volume 15, Number 1, Spring: 70-91.

Wieringa, Saskia and Katjasungkana, Nursyahbani. (2019). *Propaganda and the Genocide in Indonesia: Imagined Evil*. Oxon: Routledge.

### **ภาษาอินโดนีเซีย**

Adam, Asvi Warma. (2018). “Beberapa Catatan tentang Historiografi Gerakan 30 September 1965.” *Archipel*, 95: 11-30.

Damn, Muhammad. (2017). “Lubang Buaya, Kuburan Para Pahlawan: Abjeksi dalam Historiografi Peristiwa 1 Oktober 1965.” *Antropologi Indonesia*, No. 2: 105-124.

Sukanta, Putu Oka. (2015). “Catatan Kecil Dalam Gerakan Besar Bangsa Indonesia.” *Proceeding of the 3rd Literary Studies Conference, the 1965 Coup in Indonesia: Questions of Representation 50 Years Later, 21-22 October 2015, hosted by English Letters Department, Graduate Program in English Language Studies, Universitas Sanata Dharma, Yogyakarta, Indonesia.*